

UDK 334.012.64:338.24

KICHIK VA O'RTA BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Buxoro xalqaro universiteti dotsenti, i.f.f.d. Boltayev Sh.Sh

Magistrant Tursunov Ma'rufjon Ergash o'g'li

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Kichik va o'rta biznesning iqtisodiy o'sish, bandlik, raqobat muhitini shakllantirish hamda hududiy rivojlanishni ta'minlashdagi roli asoslab berilgan. Fiskal, moliyaviy va institutsional mexanizmlar samaradorligi baholanib, mavjud muammolar aniqlangan. Davlat siyosatini modernizatsiya qilish, riskka asoslangan nazorat tizimini keng joriy etish, raqamli boshqaruv elementlarini kuchaytirish hamda kredit-kafillik mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kichik va o'rta biznes, davlat tartibga solish, fiskal siyosat, kreditlash, institutsional muhit, raqamlashtirish, raqobat siyosati.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РАЗВИТИИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

АННОТАЦИЯ. В статье анализируются направления совершенствования механизмов государственного регулирования развития малого и среднего бизнеса. Обоснована роль МСП в обеспечении экономического роста, занятости и формировании конкурентной среды. Оценена эффективность фискальных, финансовых и институциональных инструментов поддержки.

Предложены меры по модернизации системы регулирования на основе цифровизации и риск-ориентированного контроля.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, государственное регулирование, фискальная политика, кредитование, институциональная среда, цифровизация.

IMPROVEMENT OF STATE REGULATION MECHANISMS IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

ABSTRACT. This article examines the improvement of state regulation mechanisms for the development of small and medium-sized enterprises (SMEs). The role of SMEs in economic growth, employment generation, and competitive market formation is substantiated. The effectiveness of fiscal, financial, and institutional instruments is evaluated. Policy recommendations are proposed based on digitalization and risk-based regulatory approaches.

Keywords: SMEs, state regulation, fiscal policy, credit support, institutional environment, digital governance.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik va o'rta biznes (KOB) iqtisodiy tizimning eng muhim va moslashuvchan tarkibiy qismi hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, kichik biznes iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri bo'lib, yangi ish o'rinlarini yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va raqobat muhitini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. OECD ma'lumotlariga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda korxonalarning 95 foizdan ortig'i kichik va o'rta biznes subyektlaridan iborat bo'lib, band aholining asosiy qismi aynan shu sektor hissasiga to'g'ri keladi [1].

O'zbekiston Respublikasida ham kichik va o'rta biznesni rivojlantirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. So'nggi

yillarda soliq yukini kamaytirish, tadbirkorlikni ro'yxatdan o'tkazish jarayonlarini soddalashtirish, davlat xizmatlarini raqamlashtirish va kreditlash tizimini kengaytirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirildi. Natijada KOBning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi barqaror darajada shakllandi.

Shunga qaramay, amaldagi tartibga solish tizimida ma'muriy to'siqlar, ortiqcha nazorat yuklamasi, kredit resurslariga kirishdagi cheklovlar hamda ayrim tarmoqlarda bozor konsentratsiyasining yuqoriligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Kredit bozoridagi axborot assimetriyasi sharoitida banklar riskni kamaytirish maqsadida kichik korxonalarga nisbatan qat'iy talablar qo'yadi [2]. Bu esa investitsion faollikni cheklaydi.

Shuningdek, ayrim strategik tarmoqlarda yirik korxonalar ustunligi kichik biznesning bozorga kirish imkoniyatlarini toraytiradi. Raqobat muhitidagi nomutanosibliklar iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois davlat tartibga solish mexanizmlarini zamonaviy iqtisodiy talablar asosida takomillashtirish zarurati mavjud. Fiskal, moliyaviy va institutsional vositalarni uyg'un holda qo'llash, riskka asoslangan nazorat tizimini kengaytirish hamda raqamlashtirish jarayonlarini jadallashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – kichik va o'rta biznesni rivojlantirishda davlat tartibga solish mexanizmlarini tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Kichik va o'rta biznesni davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: fiskal, moliyaviy va institutsional mexanizmlar.

Fiskal mexanizmlar

Soliq siyosati kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning eng muhim vositalaridan biridir. Soliq yukining pasaytirilishi korxonalar aylanma mablag'larini ko'paytiradi va reinvestitsiya imkoniyatlarini kengaytiradi. J. Stiglitz fikricha, fiskal imtiyozlar

kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishda muhim kompensatsion mexanizm bo‘lib xizmat qiladi [3].

Biroq soliq imtiyozlari uzoq muddatli va nazoratsiz qo‘llanilganda byudjet daromadlarining kamayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli soliq preferensiyalarini natijadorlik mezonlari asosida qayta ko‘rib chiqish zarur.

Moliyaviy mexanizmlar

Kreditlash tizimi KOB rivojlanishining asosiy omillaridan biridir. Kredit bozorida kichik korxonalar ko‘pincha garov yetishmovchiligi va yuqori foiz stavkalari bilan to‘qnashadi. Bernanke va Gertler kredit kanali nazariyasida kichik firmalarning moliyaviy resurslarga sezgirliigi yuqori ekanini asoslab bergan [4].

Shu bois kredit-kafillik mexanizmlarini kengaytirish, davlat kafilligi jamg‘armalarini rivojlantirish va mikromoliyaviy institutlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash zarur. OECD tajribasi davlat kafilligi asosidagi kredit dasturlarining samaradorligini tasdiqlaydi [1].

Institutsional mexanizmlar

D. North ta’kidlaganidek, iqtisodiy rivojlanish institutlar sifati bilan chambarchas bog‘liq [5]. Huquqiy barqarorlik, mulk daxlsizligi va shaffof nazorat tizimi kichik biznes rivojlanishining asosiy shartidir.

Ma’muriy jarayonlarni soddalashtirish, “bir darcha” tamoyilini joriy etish, litsenziyalash tartiblarini qisqartirish tadbirkorlik muhitini yaxshilaydi. Raqamlashtirish jarayonlari ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Elektron soliq hisobotlari, onlayn ro‘yxatdan o‘tish va bojxona jarayonlarini avtomatlashtirish ma’muriy xarajatlarni kamaytiradi.

Raqobat muhiti

Ayrim tarmoqlarda bozor konsentratsiyasi yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Bu kichik biznesning strategik sohalarga kirishini cheklaydi. UNCTAD ma’lumotlariga ko‘ra, kichik korxonalarni global qiymat zanjirlariga integratsiya qilish eksport salohiyatini oshirishning muhim omili hisoblanadi [6].

Takomillashtirish yoʻnalishlari

Quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- soliq imtiyozlarini samaradorlik asosida optimallashtirish;
- kredit-kafillik mexanizmlarini kengaytirish;
- davlat xaridlarida KOB ulushini oshirish;
- riskka asoslangan nazorat tizimini toʻliq joriy etish;
- barcha ruxsat berish jarayonlarini toʻliq raqamlashtirish;
- hududiy differensial yondashuvni kuchaytirish.

Davlat tartibga solish mexanizmlari nazorat qiluvchi emas, balki ragʻbatlantiruvchi xarakterga ega boʻlishi lozim. Faqat shunda kichik va oʻrta biznes barqaror iqtisodiy oʻsishning real drayveriga aylanadi.

Davlat xaridlari va bozor infratuzilmasi mexanizmlari

Kichik va oʻrta biznesni qoʻllab-quvvatlashda davlat xaridlari tizimi muhim ragʻbatlantiruvchi instrument hisoblanadi. Davlat buyurtmalari kichik korxonalar uchun barqaror talab manbai boʻlib xizmat qiladi hamda ularning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi. Xalqaro tajribada davlat xaridlarining maʼlum ulushini kichik biznes subyektlari uchun kvotalash amaliyoti keng qoʻllaniladi. OECD hisobotlariga koʻra, rivojlangan mamlakatlarda davlat xaridlarining oʻrtacha 30–35 foizi kichik va oʻrta biznes hissasiga toʻgʻri keladi [1].

Shu nuqtai nazardan, davlat xaridlari jarayonida shaffoflikni oshirish, elektron tender tizimlarini takomillashtirish va kichik biznes uchun soddalashtirilgan ishtirok mexanizmlarini joriy etish zarur. Aks holda, yirik korxonalar ustun mavqega ega boʻlib qoladi va raqobat muhiti toʻliq shakllanmaydi.

Bozor infratuzilmasining rivojlanganligi ham kichik biznes faoliyatiga bevosita taʼsir koʻrsatadi. Logistika markazlari, sanoat zonalari, texnoparklar va biznes-inkubatorlar tadbirkorlik subyektlari uchun qulay sharoit yaratadi. Innovatsion infratuzilmani rivojlantirish kichik korxonalarning texnologik yangilanishini tezlashtiradi hamda ularning eksport salohiyatini oshiradi [6].

Hududiy differensial yondashuv

Kichik va o'rta biznes rivojlanish darajasi hududlar kesimida bir xil emas. Ayrim iqtisodiy faol hududlarda KOB subyektlari soni va ularning iqtisodiy ulushi yuqori bo'lsa, chekka hududlarda tadbirkorlik faolligi nisbatan past. Bu esa hududlar o'rtasida iqtisodiy nomutanosiblikni kuchaytiradi.

Hududiy differensial siyosat asosida soliq preferensiyalari, subsidiyalar va imtiyozli kreditlar aniq hududlarga yo'naltirilishi maqsadga muvofiq. D. North ta'kidlaganidek, institutsional muhitning sifati hududiy rivojlanish sur'atlariga bevosita ta'sir qiladi [5]. Shu sababli mahalliy boshqaruv organlari vakolatlarini kengaytirish va hududiy biznes muhitini mustahkamlash zarur.

Raqamlashtirish va "aqlli" tartibga solish

Zamonaviy iqtisodiyotda davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish raqamli transformatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Elektron litsenziyalash, onlayn ro'yxatdan o'tish, soliq hisobotlarini avtomatlashtirish va bojxona jarayonlarini raqamlashtirish tadbirkorlik subyektlari uchun vaqt va xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi.

Riskka asoslangan nazorat tizimi esa davlat organlarining tekshiruv faoliyatini optimallashtirish imkonini beradi. Bunda tekshiruvlar yuqori xavf guruhiga kiruvchi subyektlarga nisbatan ustuvor qo'llaniladi, past xavfli subyektlarga esa minimal aralashuv tamoyili qo'llaniladi. Bu esa nazorat yuklamasini kamaytiradi va biznes muhitini yaxshilaydi.

Raqamlashtirish shaffoflikni oshiradi, korrupsion xavflarni kamaytiradi va davlat bilan tadbirkor o'rtasidagi o'zaro ishonchni mustahkamlaydi. Stiglitz fikricha, axborot shaffofligi iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omilidir [3].

Innovatsion qo'llab-quvvatlash instrumentlari

Kichik va o'rta biznesni rivojlantirish faqat moliyaviy qo'llab-quvvatlash bilan cheklanib qolmasligi kerak. Innovatsion grantlar, startup loyihalarini subsidiyalash,

venchur fondlar faoliyatini kengaytirish va ilmiy-tadqiqot ishlanmalarini tijoratlashtirish mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Bernanke va Gertler nazariyasiga ko'ra, moliyaviy qo'llab-quvvatlash investitsion faollikni oshiradi, bu esa iqtisodiy sikllarning barqarorlashuviga xizmat qiladi [4]. Shu sababli innovatsion yo'nalishdagi kichik korxonalar uchun maxsus moliyalashtirish dasturlarini kengaytirish zarur.

Shuningdek, kichik biznesni global qiymat zanjirlariga integratsiya qilish, eksportni sug'urtalash va konsalting xizmatlarini rivojlantirish orqali ularning tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin [6].

Kompleks yondashuv zarurati

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, davlat tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish alohida instrumentlarni emas, balki ularning o'zaro uyg'unligini ta'minlashni talab etadi. Fiskal imtiyozlar moliyaviy qo'llab-quvvatlash bilan birga qo'llanilganda samarali natija beradi. Institutsional islohotlar esa ushbu mexanizmlarning barqaror ishlashini ta'minlaydi.

Kompleks yondashuv asosida:

- normativ-huquqiy barqarorlik ta'minlanadi;
- moliyaviy resurslarga teng kirish imkoniyati yaratiladi;
- raqobat muhiti mustahkamlanadi;
- hududiy iqtisodiy nomutanosiblik kamayadi;
- innovatsion faollik oshadi.

Natijada kichik va o'rta biznes iqtisodiy o'sishning barqaror manbaiga aylanadi va milliy iqtisodiyotning tarkibiy diversifikatsiyasiga xizmat qiladi.

XULOSA

Kichik va o'rta biznes milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. U bandlikni ta'minlash, innovatsiyalarni rag'batlantirish va raqobat muhitini shakllantirish orqali iqtisodiy o'sishga sezilarli hissa qo'shadi.

Davlat tomonidan qoʻllanilayotgan fiskal, moliyaviy va institutsional mexanizmlar mazkur sektorni qoʻllab-quvvatlashning asosiy vositalari hisoblanadi. Biroq amaldagi tizimni yanada takomillashtirish zarur.

Soliq imtiyozlarini natijadorlik mezonlari asosida qayta koʻrib chiqish, kredit-kafillik mexanizmlarini kengaytirish, davlat xaridlarida KOB ulushini oshirish hamda raqamli boshqaruvni keng joriy etish muhim yoʻnalishlar hisoblanadi.

Riskka asoslangan nazorat tizimi va institutsional modernizatsiya kichik biznes uchun barqaror va shaffof muhit yaratadi. Kompleks yondashuv asosida takomillashtirilgan davlat siyosati kichik va oʻrta biznesning iqtisodiyotdagi ulushini oshiradi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2023. – Paris: OECD Publishing, 2023.
2. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. – 1981.
3. Stiglitz J. E. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton, 2000.
4. Bernanke B. S., Gertler M. Agency Costs, Net Worth, and Business Fluctuations // American Economic Review. – 1989.
5. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
6. UNCTAD. Trade and Development Report 2022. – Geneva: United Nations, 2022.